

הרצאה על אלקסי דה טוקוויל

(תכנית הדוקטורנטים של "פורם קהלת")

28 בינואר 2015

ד"ר עמנואל נבון

יש הוגי דעות שניתן להמשיך ללמוד מהם מאות שנים ואפילו אלפי שנים לאחר שהם כתבו משהם כתבו. אלקסי דה טוקוויל הוא אחד מהם.

לטוקוויל היו תובנות שהן רלוונטיות לנו עד היום, במיוחד במדינת ישראל. לגבי האקטיביזם השיפוטי למשל. כך הוא כותב:

אני יודע ש, כאשר שוללים מן השופטים את הזכות להכריז על חוקים כבלתי חוקתיים, מעניקים בעקיפין לרשות המחוקקת את הסמכות לשנות את החוקה בהיעדר כוח חוסם. אך עדיף להעניק את הכוח לשנות את החוקה לבני אדם שמייצגים את רצון העם ומאשר לאנשים שמייצגים רק את עצמם (1:170).

יתרה מזאת, טוקוויל סובר שהסכנה האולטימטיבית לדמוקרטיה לא נובעת מן הרשות המבצעת או מן הרשות החוקקת אלא דווקא מן הרשות השופטת. כך הוא מסביר את עצמו :

הנשיא יכול לטעות מבלי שהמדינה תיפגע, משום שסמכויות הנשיא מוגבלות. הקונגרס יכול לטעות מבלי לאיים על הפדרציה, משום שהבוחר יכול לפטר את נציגיו. אך מצב שבו בית המפשט העליון יהיה מורכב משופטים בלתי זהירים ואף מושחתים, הוא מצב שעלול להוליד אנרכיה ואף מלחמת אזרחים (1:227).

לטוקוויל יש גם מה לומר על סגירת עיתונים. כך הוא כותב :

מספר העיתונים בארה"ב בלתי נתפס ... וזאת אקסימה בארה"ב שהדרך הטובה ביותר לצמצם את כוח העיתונים היא להגדיל את מספרם (1:269).

אך הסיבה לכך שלומדים את טוקוויל עד היום, היא לא רק משום שהוא היה נגד האקטיביזם השיפוטי ונגד סגירת עיתונים בשם הדמוקרטיה, אלא משום שהוא חידש דברים שממשיכים לדבר אל כל מדינה דמוקרטית.

הוריו של טוקוויל היו ניצולי הטרור של רובספייר. שניהם היו אצילים ומלוכנים. אבא שלו היה קצין במשמר של המלך לואי ה-16. שני הוריו של טוקוויל נדונו לגליוטינה, וניצלו רק בזכות מותו של רובספייר ב-1794.

המשפחה נמלטה לאנגליה וחזרה לצרפת רק בתקופתו של נפוליאון.

אלקסי נולד ב-1805, שנה לאחר שנפוליאון הקים את הקיסרות, חתם על הסכם פיוס עם האפיפיור, ואפשר לאצולה לחזור לצרפת. טוקוויל לא רק נולד להורים שחוו את ההקצנה ואת ההידרדרות של המהפכה. הוא גם נולד בתקופה שבה צרפת חיפשה נוסחה מאוזנת בין רעיונות ההשכלה לבין יציבות שלטונית.

טוקוויל היה משפטן, הוגה דעות, ומדינאי. שני ספרים העיקרים הם הדמוקרטיה באמריקה ו השלטון הישן והמהפכה. הספר הראשון הפך לספר קלאסי שלומדים אותו עד היום, ושעליו נדבר היום.

בזמנו, טוקוויל זכה ליישם את רעיונותיו ולעצב את המציאות. אחרי המהפכה של 1848, הוא השתתף בכתיבת החוקה החדשה. החוויות שלו בארה"ב מאוד השפיעו על רעיונותיו.

ואכן, החוקה הצרפתית של 1848 הייתה דומה לזו של ארה"ב, עם נשיא נבחר ל 4 שנים, שני בתי מחוקקים, והעברת סמכויות למחוזות ולרשויות המקומיות.

עם השלטון החדש, טוקוויל אף מונה לתפקיד שר חוץ. עם ההפיכה של הנשיא Louis Napoléon ב 1851 והקמת הקיסריות השניה, טוקוויל פרש מהחיים הפוליטיים עד מותו ב 1859.

במשך הנסיעה שלו בארה"ב, טוקוויל עיין ב Federalist וגם בספריהם של המשפטנים השמרניים James Kent ו Joseph Story.

המגע הזה עם העולם החדש יצר אצל טוקוויל רעיונות מקוריים, דווקא כאשר טוקוויל ובני דורו האריסטוקרטיים התמודדו עם דילמה שהייתה נראית כבלתי פתירה. מצד אחד הם היו אריסטוקרטיים שחששו משלטון העם. מצד שני, הם האמינו בחירות.

בצרפת, ההתנגדות הרעיונית למהפכה הייתה בעיקר מההוגים הקטולים – כמו Joseph de Maistre ו Louis de Bonald. הם רצו לגלגל את גלגל אחורה, ולמחוק את המהפכה כאפיזודה מצערת, כטעות היסטורית.

טוקוויל לא היה אריסטוקרט מסוג זה. הוא היה משוכנע כי משהו השתנה בהיסטוריה של סוף המאה ה-18, דבר שלא ניתן וגם לא ראוי היה למנוע. אך מה שהעסיק אותו הייתה השאלה של איך למנוע שוב את ההידרדרות של המהפכה.

לא היה קל לטוקוויל לפתור את המשוואה הזו משום שהוא היה צרפתי. התרבות הצרפתית היא סכיזופרנית מאז דקארט. דקארט הכניס את הרציונאליות הדדוקטיבית בתרבות קתולית. החשיבה שלו הייתה אתאיסטית ביסודה, על אף שהוא הסתיר זאת בצורה מתוחכמת ביותר. לא במקרה, פסקל כתב שהוא לא היה מוכן לסלוח לו.

אם תרצו, העימות האינטלקטואלי המרתק בין פסקל לדקרט הוא הביטוי פר אקסלנס של הסכיזופרניה הצרפתית. או שאתה נשען על התבונה בלבד ודוחה את הדת, או שאתה נשען רק על הדת. זה מה שיוצא כשאתה מכניס רציונאליות דדוקטיבית בתרבות קתולית.

זאת, להבדיל מן הרבות הבריטית, משום ששם ההוגים היו אמפיריים בתרבות פרוטסטנטית. אצלם, גם הדת וגם הפילוסופיה הן פחות דוגמטיות ויותר פרגמטיות.

לכן, התרבות הפוליטית הבריטית היא פחות סכיופרנית ופחות אלימה. היא גם די משעממת.

שיטת הגינון של הבריטים ושל הצרפתים מסמלת את ההבדל בין האמפיריזם האינדוקטיבי לבין הרציונליזם הדדוקטיבי.

זו לא סתם דיגרסיה. אי אפשר להבין את התרבות הפוליטית הצרפתית של המאה ה-19 מבלי להבין שהיא הייתה בתוך מאבק בין מהפכנות אתיאיסטית לבין ריאקציה קתולית.

טוקוויל לא הזדהה עם אף אחד משתי התפיסות האלו. והוא מצא את התשובה שהוא חיפש בתרבות הפוליטית הבריטית. ובהקשר זה, ארה"ב פתחה לו אופק חדש שאפשר לו לפתח הגות פוליטית מקורית, שלומדים אותה עד היום.

טוקוויל כתב את הדמוקרטיה באמריקה בזמן שצרפת הייתה תחת שלטון מלוכני פרלמנטארי, בשיא המאבק בין שמרנים קתולים לבין מהפכנים חילונים. ובאותה תקופה, שני ההוגים הרציונליסטים והמהפכנים המשפיעים ביותר היו Joseph Proudhon ו-Auguste Comte.

פרודון היה מן קומוניסט שהתיידד עם קארל מארקס ואחר כך הסתכסך אתו. באשר לקונט, הוא מאוד השפיע על מרקס. מרקס לקח מקונט את רעיון ההתפתחות ההיסטורית הדטרמיניסטית בשלושה שלבים. וכאן אתם רואים איך הפילוסופיה של דקארט מתורגמת לתיאוריה פוליטית. צריך להרוס את הכל ולבנות מחדש ומאפס מבנה פוליטי וחברתי על פי מודל דדוקטיבי.

בין שתי הקצבות של הרציונליזם המהפכני ושל הריאקציה הקתולית, החלל היה די ריק. טוקוויל מילא את החלל הזה. אך, כאמור, הוא היה זקוק לחוויה של העולם החדש כדי למלא חלל רעיוני ריק.

טוקוויל מסביר לצרפתים בני זמנו שעליהם להבין שני דברים: שמצד אחד שעידן האריסטוקרטיה נגמר וטוב שכך, אך מצד שני שמי שמנסה לבנות את הכל מחדש על פי מודלים תיאורטיים יביא עלינו דבר רע עוד יותר מהעידן הישן.

במלים אחרות, צריך להודות במוגבלויות שלנו ולהבין שיש כוחות חזקים מאתנו. במובן הזה, טוקוויל היה שמרן. אך הוא גם האמין שצריך להכיר במוגבלויות שלנו דווקא כדי לשמור על החירות שלנו. במובן הזה, הוא היה ליברל.

כך שטוקוויל הפך לטיפוס נדיר: ליברל צרפתי. לבן אדם פרגמטי, סקפטי, שגם מאמין בחירות וגם חושש מההשלכות ההרסניות של החירות. הוא דוחה את הדוגמטיות הצרפתית, גם הדתית וגם הרציונאלית.

טוקוויל היה שמרן במובן הזה שהוא לא סמך על היצר הטוב של לב האדם, ומשום שהוא היה סקפטי לגבי היכולת שלנו לשנות את המציאות מן היסוד. כך הוא כותב למשל:

אפשר לשנות את המוסדות האנושיים, אך אי אפשר לשנות את האדם (2:268).

הוא רואה בתום עידן האריסטוקרטיה עובדה מוגמרת שהוא מוכן להשלים אתה, אך יש לו בכל זאת געגועים לעולם של הוריו:

אין ספק שהעמים הדמוקרטים פחות מתורבתים מאשר האריסטוקרטיה ... לא שצריך להתאבל על כך, אך תרשו לי בכל זאת להתגעגע (2:272).

טוקוויל חושב שהוא מצא באמריקה את הפתרון לפרדוקס של החירות.

הפרדוקס של החירות הוא שהחירות היא מצד אחד דבר רצוי שבני אדם שואפים אליו, אך מצד שני החירות היא גם עלולה להידרדר לסוג אחר של שיעבוד. כך מסכם טוקוויל את הפתרון האמריקאי לפרדוקס של החירות:

דווקא משום שהאמריקאים נהנים מחירות מסוכנת, הם לומדים את האומנות של צמצום הסכנות של החירות (2:151).

טוקוויל עוקץ את קוראיו הצרפתים כדי להצדיק את ניסיונו ללמוד משהו ממדינה חדשה וצעירה:

כבר חמישים שנה שצרפת משתנה כל הזמן, אך עובדה שחירות כמעט לא ראינו אף פעם, בעוד ובלגן קבלנו בשפע (2:260).

בניגוד לאריסטוקרטיה האירופאית הריאקציונרית, טוקוויל מאמין כי האנושות נכנסה לעידן חדש ושהחירות היא חלק אינטגרלי מן העידן החדש הזה. אך אצל טוקוויל אין סתירה בין השמרנות האריסטוקרטית שלו לבין אמונתו בחירות, משום שהוא סבור שהתקדמות החירות שייכת בעצם לתכנית אלוהית:

ההתפתחות ההדרגתית של השוויון היא מעשה אלוהי. מדובר בתופעה אוניברסלית, בת קיימא, שהיא לא בשליטה אנושית (1:60) ... אין לבנות מחדש את החברה האריסטוקרטית, צריך לשמור על החירות בתוך החברה הדמוקרטית שאלוהים נתן לנו (2:389).

היחס של טוקוויל לדמוקרטיה דומה ליחס של הרב קוק לציונות. המהפכנים היו אולי שובבים, אך הם היו בעצם חמור המשיח. לכן, טוקוויל מציע לאריסטוקרטיה לחבק את הדמוקרטיה כתופעה אלוהית, במקום להתנגד לה :

לרצות לעצור את הדמוקרטיה, זה כמו להילחם באלוהים עצמו (1:61).

אך הדמוקרטיה לא רק מבטאת את רצון האל. היא גם מבטאת משהו הגיוני. הרי היא מבטאת את רצון הרוב, ולא ייתכן שהרוב ייפגע במודע בעצמו. כך הוא כותב :

חוקי הדמוקרטיה משרתים, בדרך כלל, את טובת הכלל, משום שהם נחקקו על ידי הרוב, ומשום שהרוב יכול לטעות אך מעולם לא יפגע באינטרסים של עצמו (1:326).

טוקוויל סבור שבעידן הפוסט פיאוודלי והפוסט נוצרי, הדמוקרטיה מספקת פתרון לא רע, ואפילו הפתרון היחיד, להתפוררות הסדר הישן. כך הוא מסביר את עצמו:

כאשר העמים עדיין פשוטים ומאמינים, כאשר החברה נשענת על סדר ישן שלא עומד בספק, יש איזו אהבה טבעית של המולדת ... אך כאשר המנהגים משתנים, האמונות מותקפות, והמסורת מתפוררת ... אנשים מאבדים את הפטריוטיזם האינסטינקטיבי של המונרכיה, אך אין להם את הפטריוטיזם הרציונאלי של הרפובליקה ... לכן, אני טוען שהדרך החזקה ביותר, ואולי הדרך היחידה, לגרום לכך שבני אדם יהיו נאמנים למולדתם היא שהם יהיו חלק מן השלטון (1:331).

וההוכחה לכך, טוען טוקוויל, היא ארה"ב:

איך להסביר שבארה"ב, מדינה שבה אנשים הגיעו בלי מסורת ובלי זיכרונות קולקטיביים, מדינה שבה אנשים נפגשים בפעם ראשונה, הם בכל זאת מחויבים למדינתם ולשלטון המקומי שלהם? זאת משום שהם נוטלים חלק אקטיבי בניהול המדינה והחברה (1:332).

כך שהדמוקרטיה היא בראש ובראשונה מודל הגיוני בעידן פוסט דתי, משום שהיא יוצרת קשר בין זכויות לבין אינטרס:

אתם לא רואים שהדתות נחלשות ושהרעיון של המקור האלוהי של הזכויות נעלמת? לא ברור לכם שהמוסר מדרדר? שבכל מקום האמונות מתחלפות בחשיבה והרגשות בחישובים? אם, בתוך המהפכה האוניברסלית הזאת, אתה לא קושר את רעיון הזכויות לאינטרס האישי, שהוא הנקודה הארכימדית של לב האדם, מה יישאר לך כדי למשול, חוץ מהפחד? (1:334).

טוקוויל מייחס חשיבות עליונה לקשר בין חירות לאינטרס. הוא רואה בקשר הזה תנאי לקיום הדמוקרטיה. זו נקודה מרכזית בחשיבה שלו, והוא חוזר על הרעיון הזה מספר פעמים בספר. בקטע הזה, למשל:

בארה"ב, כמעט ולא אומרים כי המוסר הוא דבר יפה. אומרים שהוא דבר מועיל, ומוכחים זאת כל יום. מטיפי המוסר בארה"ב לא טוענים שאתה צריך להקריב את עצמך מתוך אצילות נפש, אלא מתוך אינטרס (2:153-154).

ואז טוקוויל מפתח את מה שהוא מכנה הדוקטרינה של האינטרס:

דוקטרינת האינטרס לא מולידה הקרבות גדולות אלא ויתורים קטנים. היא לא הופכת את האנשים לאצילים אלא לאזרחים מתונים והוגנים ששולטים בעצמם ... אומנם, דוקטרינת האינטרס מונעת אולי מכמה בני אדם מלהגיע לרמת מוסריות גבוהה במיוחד, אך היא גם מונעת מן הרוב להיות בלתי מוסרי ... אני אפילו לא חושש מלטעון שדוקטרינת האינטרס היא בעיניי התיאוריה הפילוסופית המתאימה ביותר לצרכים של הדור שלנו, משום שאני רואה בה המגן החזק ביותר ששומר על האדם מפני עצמו (2:155).

אך טוקוויל מודע בכל זאת לסכנות של הדמוקרטיה. הוא לא מציע אימוץ עיוור אלא ביקורתי של הדמוקרטיה. אחרי ביקור ארוך בארה"ב, ואחרי שנים של חשיבה ושל כתיבה, טוקוויל מגיע למסכנה שהיא מסכנה בגדר של כפירה עבור הקורא הצרפתי. הרי טוקוויל מגיע למסכנה ששני התנאים להישרדות ולשגשוג הדמוקרטיה הם שני הדברים שהצרפתים הכי שונאים: קפיטליזם ודת.

זה לא פלא ש, עד היום, טוקוויל יותר פופולארי בארה"ב מאשר בצרפת.

הרי בתודעה הצרפתית, הדת והחיות לא יכולות ללכת ביחד. וגם כאשר הם נעשים חילונים, הצרפתים נשארים קתולים בנפשם, זאת אומרת שהם רואים בכסף וברוח חטא.

זה לא במקרה שהמפלגות הקומוניסטיות במערב אירופה צמחו אחרי מלחמת העולם השנייה רק במדינות הקתוליות ולא במדינות הפרוטסטנטיות.

ובכן, טוקוויל מגיע לארה"ב הדמוקרטית עם המנטליות הצרפתית שלו, ומגלה שהחברה האמריקאית היא גם דמוקרטית וגם דתית. עבור צרפתי, זוהי סתירה לא מובנת. אך, לאט לאט, טוקוויל מבין שאין סתירה. יתרה מכך, הוא מגיע למסקנה שהדמוקרטיה לא יכולה לשרוד מבלי שאזרחיה יהיו בעלי אמונה דתית.

טוקוויל מבין כמובן שבארה"ב הדת לא עומדת בדרכו של החירות גם משום שרוב האמריקאים הם פרוטסטנטים ולא קתולים :

אמריקה התאכלסה מאנגלים שהשתחררו מסמכות האפיפיור. לכן, הם הביאו לעולם החדש מה שהייתי מכנה נוצרות דמוקרטית ורפובליקאית ... הקתוליות דורשת ציות ... הפרוטסטנטיות מאפשרת עצמאות (1:393).

ואז טוקוויל נכנס לעומק הנושא הזה שכל כך מעסיק אותו.

הפילוסופים של המאה ה 18 הסבירו לנו שכל האומנות הולכות להיעלם. הם טענו שהדת תעלם ככל שהשכלה והחירות יתקדמו. אלא מה: העובדות לא אימתו את התיאוריה ... עובדה שבארה"ב העם החופשי ביותר בעולם הוא גם העם הדתי ביותר (1:401).

טוקוויל מנסה להסביר את התופעה הזו, שהיא לגמרי לא מובנת לקורא הצרפתי של המאה ה 19.

כשהגעתי לארה"ב נדהמתי מהאופי הדתי של הארץ הזאת ... עד אז תמיד ראיתי בדת ובחירות שתי תופעות מנוגדות זו לזו. אך כאן הן הולכות ביחד (1:401).

טוקוויל אפילו פותח את הכרך השני של הספר שלו עם הנושא הזה.

באמריקה, הדת קבעה בעצמה את הגבולות שלה. יש הפרדה מוחלטת בין דת למדינה, כך שניתן לחוקק חוקים מבלי לפגוע באמונות הדתיות (2 :12).

טוקוויל חושב שחברה דמוקרטית יכולה לתפקד רק אם יש בה גם הפרדה בין דת למדינה וגם אמונות דתיות איתנות. טוקוויל חושב שחברה צריכה ערכים משותפים ואמונות משותפות כדי לתפקד.

אין חברה שיכולה לשגשג ללא אמונות דומות ... בלי רעיונות משותפים אין פעילות משותפת, ובלי פעילות משותפת יש אנשים אך אין חברה (2:15).

טוקוויל מתפעל מכיבוד יום השבתון בארה"ב, והוא מתעקש לתאר זאת לקוראיו הצרפתיים:

בארה"ב, כאשר מגיע היום בשבעי בכל שבוע, חיי האומה נעצרים. הרעש נפסק. המנוחה והשלווה נוחתות על המדינה כולה ... האזרח מפסיק לעבוד והולך לבית התפילה יחד עם ילדיו (2:179).

טוקוויל לא רק מתאר את הדתיות העמוקה הזו, שהיא לא מובנת לאירופאי המודרני, הוא גם טוען שאותה דתיות מטיבה לדמוקרטיה. שוב אותה טענה שנשמעת כאוקסימורון באירופה:

ניסיתי להבין בספר הזה את הסיבות ליציבות המוסדות הפליטים האמריקאים, ואחת הסיבות היא הדת. ובכן, הדת מטיבה לא רק לבני אדם אלא גם למדינה עצמה (2:179).

לכן, לפי טוקוויל, חברה צריכה אמונה דתית על מנת לתפקד. לא שהמדינה צריכה לקדם דת כזו או אחרת, אלא ש, איך לומר, המדינה צריכה להתפלל שאזרחיה יהיו אנשים מאמינים. כך הוא כותב את זה:

בדמוקרטיה, על המחוקק ועל כל בן אדם משכיל וישר לדאוג לכך שהנפשות תסתכלנה אל השמיים. על כל מי שדואג לעתיד החברות הדמוקרטיות להפיץ בקרב החברות האלו את אהבת האינסוף. ותדעו לכם שמי שמפיץ את הטענה שאין חיים אחרי המוות הוא האויב הגדול ביותר של החברה הדמוקרטית ... וכאשר יש לדת שורשים עמוקים בחברה דמוקרטית, אסור לפגוע בדת הזו; להיפך: יש לשמור על הדת כירושה החשובה ביותר של עידן האריסטוקרטיה (2:181-182).

אך דווקא משום שהוא מאמין שאין חירות בלי דבקות אישית לדת, טוקוויל תומך בהפרדה בין דת למדינה. אסור לערבב בין השניים, משום שהדרך הטובה ביותר להבריח אנשים מן הדת היא לתת להם את ההרגשה שהמדינה מנסה לקדם את הדת. כך הוא מסביר זאת:

אני כל כך מודע לאיומים על האמונות הדתיות כאשר הנציגים שלהן מתערבים בפוליטיקה, ואני כל כך משוכנע שצריך לשמר את הנצרות בקרב הדמוקרטיות החדשות, שאני מעדיף לקשור את הכומרים בתוך הכנסיות ולא לאפשר להם לצאת מהן (2:183).

טוקוויל תומך בהפרדה בין דת למדינה גם משום שהוא חושב שכפיפות הדת למדינה מסכנת החופש הפרט:

אצל כל האומות הנוצריות היום, בין אם הן קתוליות או פרוטסטנטיות, ישנה סכנה שהדת תיפול בידיה של המדינה ... אוי לנו כשהמדינה הופכת את הכומרים לפקידים, משום שאז המדינה מתחילה להתעסק בנפש האדם (2:371).

אך לא רק הדתיות של החברה וההפרדה בין דת למדינה מסבירות את הצלחת הדמוקרטיה האמריקאית. האלמנט השני הוא הרכוש הפרטי והעובדה שהחברה האמריקאית מבוססת על הישגיות. מה שנקרא היום קפיטליזם. טוקוויל משוכנע שהקפיטליזם הוא אחת הסיבות המרכזיות להצלחת הדמוקרטיה האמריקאית.

למה באמריקה, ארץ הדמוקרטיה פר אקסלנס, אף אחד לא מתלונן על הרכוש הפרטי, כפי שמתלוננים באירופה? משום שבאמריקה אין פרולטרים. דווקא משום שכל אחד מחזיק ברכוש כלשהו, כולם מכירים בזכות לרכוש פרטי (1:334).

טוקוויל מראה את הקונטרסט בין אירופה שיש בה קנאה לעשירים אך סובלנות לסקס פרוע, לבין אמריקה הפוריטנית שמשבחת את ההצלחה החומרית:

דעת הקהל, בארה"ב, לא מגנה את אהבת הכסף, כי היא מבינה שהעושר של הפרט תורם לעושר של הכלל. אך היא כן מגנה את חוסר המוסריות האישית, אשר פוגעת במשפחה ואף בעסקים (2:292).

מעבר לקונטרסט הזה, טוקוויל משבח את מוסר העבודה של אמריקה. הוא משוכנע שיש משהו בריא בקפיטליזם. כך הוא מתאר את ההבדל בין אמריקה לבין אירופה:

נתקלתי לפעמים באמריקה באנשים צעירים עשירים שנאלצו לעבוד. הם לא היו חייבים לעבוד שהרי הם היו עשירים. אך הלחץ החברתי לא מאפשר לבן אדם שם שלא לעבוד. באירופה, אתה רואה את ההיפך דווקא. יש אריסטוקרטים שמעדיפים לחיות בצנעה ובשעמום מאשר לעבוד, כי הם רואים בעבודה משהו וולגרי (2:293).

ומה שבריא בקפיטליזם, זה לא רק שהוא מוציא את האנשים לעבודה, אלא גם שהוא משנה לטובה את היחס של האזרחים למדינה. כך כותב טוקוויל:

בארה"ב, כל אזרח מנסה להתעשר באמצעות מסחר, תעשייה, או חקלאות. כל מה שהוא מבקש מהמדינה זה לא להפריע לו להרוויח. אצל האירופאים, לעומת זאת, כאשר בן אדם רוצה להצליח בחיים הוא מצפה מהמדינה לתת לו עבודה (2:307).

טוקוויל טוען שהשילוב של דמוקרטיה וקפיטליזם מהווים סוג של פתרון חלקי לבעיית העוני:

אני לא מתעלם מן העובדה שגם בחברות דמוקרטיות יש אזרחים עניים מאוד ואזרחים עשירים מאוד. אך בחברות אריסטוקרטיות, העניים הם הרוב, בעוד והם המיעוט בחברות הדמוקרטיות ומצבם לא נגזר על ידי החוק ... בין שתי הקצבות האלו, בחברה דמוקרטית, יש את הרוב, שהוא לא עשיר ולא עני, אנשים שיש להם מספיק כדי לרצות לשמור על הקיים, אך שאין להם יותר מדי –דבר שעלול לעורר קנאה (2:312).

טוקוויל לא משלה את עצמו ולא מכחיש את הסכנות של הדמוקרטיה. הוא רואה סכנות, אך אלו לא מצדיקות ויתור על הדמוקרטיה, אלא דווקא זהירות והקפדה על מספר עקרונות וכללים – כפי שנראה בהמשך.

מבין הסכנות, טוקוויל מונה את העבודה שהפוליטיקה מבריחה אנשים טובים. הוא היה אליטיסט בכך שהוא סבר שרק האנשים המבריקים והמוכשרים ביותר צריכים לשלוט – רק שהוא היה משוכנע שהדבר בלתי אפשרי בשלטון דמוקרטי. אך, שוב, הוא לא היה מוכן להשליך את התינוק עם מי האמבטיה. הוא פשוט הצטער על הפגמים של הדמוקרטיה. הרי הוא בעצמו השתתף בבחירות, נבחר לפרלמנט ואף מונה לשר חוץ.

הוא טען שהפוליטיקה הדמוקרטית מושכת אנשים בינוניים בזמנים רגועים ומנהיגים יוצאי דופן במשברים.

זאת עובדה קבועה ש, בימינו בארה"ב, האנשים המרשימים ביותר לא נקראים בדרך כלל למלא תפקידים ציבוריים (1:284).

בעצם, טוען טוקוויל, אנשים אצילים לא יכולים לתפקד בפוליטיקה הדמוקרטית, כי יש משהו אלים ווולגרי בפוליטיקה המודרנית. הוא מציע לאצולה לא להתנגד לדמוקרטיה אך הוא גם מציע לאנשים אצילים להתרחק מן הפוליטיקה:

בעוד והאינסטינקטים הטבעיים של הדמוקרטיה גורמים לכך שהעם מרחיק מן השלטון את האנשים האצילים, יש אינסטינקט לא פחות חזק שגורם לאותם אנשים אצילים להתרחק מן הקריירה הפוליטית, משום שמאוד קשה להם להישאר נאמנים לעצמם וללכת מבלי להתלכלך (1:286).

והוא מוסיף:

אנשים שהם באמת מוכשרים ואצילים מתרחקים מן השלטון ... מכאן המספר הכה גדול של אנשים וולגריים שהם בשלטון. אני לא יודע אם בארה"ב אנשים היו בוחרים באנשים טובים יותר, אך אני כן יודע שאנשים באמת טובים בכלל לא היו מתמודדים (1:293).

ואכן, כך מתאר טוקוויל, האריסטוקרט הצרפתי, את בית הנבחרים של ארה"ב:

כשאתה נכנס לבית הנבחרים בוואשינגטון, אתה נדהם מהאופי הוולגרי של האסיפה הזאת (1:288).

לא שלא יכולים להיות מנהיגים גדולים בדמוקרטיה, אך רק בתקופות של מאבקים היסטוריים או של משברים.

כאשר סכנות גדולות מאיימות על המדינה, העם פונה לאנשים הראויים כדי להציל אותו ... באמריקה, המדינאים של היום לא מתקרבים לרמה של אלו שהובילו את המדינה לפני חמישים שנה ... אז, אמריקה נלחמה למען מטרה צודקת: שחרור משעבוד. כאשר היה מדובר בהקמת אומה חדשה וחופשית, המנהיגות הייתה בהתאם (1:287).

מצד אחד, טוקוויל מצטער על כך שהדמוקרטיה לא מושכת את הטובים ביותר לעמדות כוח, אך מצד שני הוא מקבל את זה בהבנה ואף מוכן להסתכל על הצד החיובי:

בארה"ב, בוחרים באנשים שהם בדרך כלל נחותים ביכולת ובמוסריות לאנשים שהיו מוצאים את עצמם באותם עמדות בשלטון אריסטוקרטי. אך מצד שני,

האינטרס שלהם זהה לזה של האזרחים. הם יכולים לעשות טעויות ואף להיות בלתי מוסרים, אך הם לא יכולים ללכת כל הזמן נגד הרוב (1:328).

זאת לא הביקורת היחידה של טוקוויל כלפי הדמוקרטיה האמריקאית. יש לו ביקורת חריפה על העבדות. הוא לא רק טוען שהעבדות היא בלתי מוסרית ומנוגדת לדת, אלא הוא גם טוען שהיא בלתי משתלמת מבחינה כלכלית. כך שהיא תיעלם לטענתו, לא רק מסיבות ערכיות אלא גם מסיבות כלכליות.

בסופו של דבר, הכסף שמושקע בעבד עולה על המשכורת שמשולמת לעובד, והעובד פרודוקטיבי יותר מהעבד (1:461).

אך העבדות היא גם מסוכנת ללבנים הדרומיים משום שהיא הופכת אותם לעצלנים. בסוף, קובע טוקוויל, מוסד העבדות לא יחזיק מעמד:

האמריקאים הדרומים לא יצליחו לשמר את העבדות על אף מאמציהם. העבדות מתרכזת בנקודה אחת בעולם, היא נפסלה על ידי הנצרות, והיא לא נכונה כלכלית. בעידן הדמוקרטיה וההשכלה, מוסד זה לא יכול לשרוד (1:480).

דווקא משום שטוקוויל תומך בדמוקרטיה, הוא מודאג מעתידה ומן הסכנות שמאיימות עליה. אחת הסכנות, לדעתו, היא שבני אדם נוטים להעדיף את השוויון על פני החירות:

יש [לבני אדם] תיאבון חזק ונצחי לשוויון. הם רוצים גם שוויון וגם חירות. אך אם הם לא יכולים להשיג את שניהם, הם מעדיפים את השוויון אפילו כעבדים. הם מוכנים לסבול עוני, שעבוד וברבריות, אך הם לא מוכנים לסבול את האריסטוקרטיה (2:123).

הוא חוזר על הרעיון הזה:

ניתן לדמיין בני אדם שהגיעו לרמת חירות אשר מספקת אותם לגמרי ... אך לעולם לא תמצאו שוויון שתספק את אותם בני אדם (2:173).

אך טוקוויל לא רק מודאג מן האפשרות שבני אדם יוותרו על חירותם למען שוויון מדומה. הוא גם מודאג מן האפשרות שהדמוקרטיה תצור חברה משעממת, שבה אנשים יאבדו את ההתלהבות לרעיונות חדשים, לשינויים, לרדיקליות אפילו:

כאשר אני מתבונן באהבת הרכוש, אני חושש שבני אדם יראו בכל תיאוריה חדשה סכנה, בכל חידוש איום, בכל התקדמות חברתית צעד מהפכני, ושהם יעדיפו את הקיים לנצח ... אומרים שהחברות החדשות משתנות כל הזמן, ואני דווקא חושש שהם יקפאו בזמן, באותם מוסדות, באותן דעות קדומות, באותם ערכים (2:324).

טוקוויל מזהה סכנה נוספת: השתלטות המדינה הדמוקרטית על חיינו. הוא כבר רואה בזמנו שמדינה שהיא דמוקרטית על הנייר יכולה להשתלט על חיי אזרחיה בשל שילוב של כוח מנהלי אדיר ואדישות האזרחים שעסוקים בפרנסתם ולא מודעים בכלל שאינם באמת חופשיים:

אני טוען שאין מדינה באירופה שבה המנהל לא יותר יעיל ושולט. המדינה מתעסקת בכל התחומים שהיו פעם נחלת הפרט (2:372) ... האזרחים נופלים בכל רגע תחת שליטת המדינה מבלי להיות מודעים לכך (2:379).

והאדישות הזאת היא פועל יוצא מן העובדה שהדמוקרטיה היא קורבן של ההצלחה שלה. כך טוקוויל מסביר את עצמו:

כל עוד והמהפכה הדמוקרטית הייתה בראשיתה, בני אדם היו עסוקים בלהרוס את השלטון האריסטוקרטי ולכן הם היו מחויבים בנפשם לחירות. אך ככל שהם

הצליחו ונאלצו להתמודד עם ניהול של מדינה, הם התחילו לרכז סמכויות ... אני מוכרח להודות שאני לא שותף לאופטימיות של בני דורי ... אני לא משוכנע שהחברות הדמוקרטיות באמת ליברליות, ואני חושש שהמדינה המודרנית תשלוט בנו לא פחות מן המלכים שנפלו (2:381).

אם לא הייתי חושש מסביר טוקוויל לא הייתי כותב את הספר הזה (2:397).

לכן, טוקוויל מסכם את ספרו דווקא בנימה פסימית. בניגוד לימין האריסטוקרטי, הוא חיבק את הדמוקרטיה. אך בניגוד לשמאל המהפכני, הוא חושב שהדמוקרטיה עלולה להוליד מדינה חזקה וריכוזית שתדרוס את החירות לא פחות ואפילו יותר מהשלטון האריסטוקרטי:

יש לחשוש מרודנות בעידן הדמוקרטיה. אני חושב שהייתי אוהב את החירות בכל התקופות. אך בתקופתנו, אני מאוהב בה (2:389) ... אני מתבונן בקהל הענק המורכב מאנשים דומים ושווים. המחזה הזה של אוניפורמיות אוניברסלית מצער ומקפיא אותי, ואני נוטה להתגעגע לחברה שאיננה יותר (2:400).

אך, שוב, טוקוויל מנחם את עצמו מתוך אמונה שזהו רצון האל.

מבחינה רגשית ונפשית, הוא נשאר אריסטוקרט, אך כבן אדם שהוא גם רציונאלי וגם מאמין, הוא מבין שיש כאן נקודת אל חזור והוא אף מייחס משמעות אלוהית למהפכה ההיסטורית שבה הוא חי:

אפשר להבין שהבורא דואג יותר לרווחת הרוב מאשר לנוחות של המיעוט. מה שמצטייר בעיניי כהתנוונות מהווה עבור הבורא התקדמות. מה שפוגע בי מוצא חן בעיניו. השוויון פחות אציל אומנם, אך הוא גם יותר צודק, והצדק הזה הופך אותו לגדול ויפה יותר (2:401).